

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXIV. 1937.

AMSTERDAM

P. A. HEMERIJCK

(A. T. KLEEREKOOPEK)

1937.

Zeldzame Muntgewichtdoosjes.

1. Een middeleeuwsch muntgewichtdoosje, gevonden in een tusschen Zoutelande en Westkapelle opgevischten koffer.
-

Verschillende nieuwsbladen hebben reeds vermeld, dat op 20 Juli 1937 schipper JASPERSE uit Vlissingen niet ver van Westkappel met zijn garnalenschuit een eigenaardig avontuur heeft beleefd. Bij het ophalen van zijn net scheurde dit, doordat een zeer zwaar voorwerp er blijkbaar in was gesleept. Met zeer veel inspanning van alle aanwezigen aan boord, gelukte het ten slotte het onbekende voorwerp naar boven te trekken. Het bleek een houten, tamelijk groote, koffer te zijn, waarvan de hengsels en het slot waren verdwenen. De schipper, hopende waardevolle zaken in deze kist te zullen aantreffen, moet zeer teleurgesteld zijn geweest, toen hij in den beginne niets dan slijk en half verteerde kleedingstukken heeft aangetroffen. Er is bij gevolg niet dadelijk oordeelkundig met den inhoud omgesprongen, vandaar dat eenige schoppen vol slijk direct weer in het water zijn terechtgekomen. Dank zij de aanwezigheid van een passagier, den heer VAN WAARDEN uit Vlissingen, werd spoedig een einde aan dat uitwerpen gemaakt, zoodat de kist verder behouden in Vlissingen is aangeland, waar ze spoedig daarna door aankoop het eigendom is geworden van het Stedelijk Museum aldaar.

De heer VAN WAARDEN was reeds den volgenden dag bij mij, eenige muntjes en een klein houten doosje medebrengende, dat ik dadelijk als een muntgewichtdoosje kon bestemmen. De zes kleine muntjes bleken te zijn pennies van de Engelsche koningen EDWARD I, II en III, met de

bekende aanziende hoofden van deze vorsten en een tot den buitenrand doorlopend gevoet kruis met drie bolletjes in iederen hoek op de keerzijde.

Ook de overige pennies uit de vondst waren van dit type. Geslagen uit zeer zuiver zilver, is het begrijpelijk, dat deze fraaie muntjes in de Nederlanden en elders in grooten getale zijn nagebootst. De omschriften luiden voor het meerendeel: ✠ EDW R ANGL' DNS HYB; EDWA R ANGL' DNS HYB en EDWAR R ANGL' DNS HYB. Geen enkel exemplaar had puntjes, sterren of kruisjes tusschen de woorden ¹⁾. Als muntplaatsen troffen wij London, Canterbury, Bristol, Durham, Lincoln en York aan. Er waren enkele pennies bij die, in plaats van het woord CIVITAS, in het omschrift VILLA hadden. Jammer genoeg heb ik ze niet nader kunnen bestemmen.

Vervolgens troffen wij enkele pennies aan van de Schotsche koningen ALEXANDER III (1249—1285) en ROBERT III (1390—1406), alsmede een enkel exemplaar van een kleine zilveren bracteaat.

Volgens GRUEBER ²⁾ zijn in Ierland wel eens bracteaten opgegraven, die nabootsingen schijnen te zijn van munten der Engelsche koningen HAROLD I, WILLIAM I en HENRY I.

¹⁾ Er zijn in den laatsten tijd twee werken uitgegeven, die uitvoerig de zilveren pennies der drie EDWARDS behandelen. Het eerste is van de hand van GEORGE BROOKE van het Britsch Museum, het tweede, „*The coinage of EDWARD III from 1351*” is geschreven door L. A. LAWRENCE. Beide numismaten zoeken het verschil in hoofdzaak in den vorm en in de diepte der letters, alsmede in het borstbeeld van den koning, dat bij EDWARD III breeder van hals is, terwijl de kroon met breede fijn geteekende lelies is versierd. Daar het voor mijn zwakke oogen zeer vermociend zou zijn geweest langdurig de kleine afwijkingen in de letters na te gaan, heb ik tot mijn spijt van de hierboven genoemde werken geen gebruik kunnen maken.

²⁾ H. A. GRUEBER. *Handbook of the coins of Great Britain and Ireland in the British Museum*. London 1899.

De genoemde bracteaten zijn van jongeren datum. Ook het graafschap Holland en Zeeland was door elf kwart-leeuwengrooten van WILLEM VI (1406—1417) vertegenwoordigd, terwijl van het graafschap Gelre een dito kwartgroot aanwezig was met het omschrift: EDEVVARDUS DE GELN. Op de keerzijde was alleen nog te lezen: . . . ELRENS, alles in gothisch schrift. Deze zeldzame $\frac{1}{4}$ leeuwengroot is door EDUARD VAN GELRE, als landvoogd of regent, geslagen tijdens zijn opstand tegen zijn broeder REINOUD III (1350—1371). Het zeldzame muntje komt bij VAN DER CHIJS noch bij ROEST³⁾ voor.

Het is opvallend, dat, waar de Engelsche en Schotsche pennies uit deze vondst zooveel ouder zijn, er geen grafelijk Hollandsche munten worden aangetroffen, die vóór WILLEM VI's regeering zijn geslagen. Ook ontbreken alle munten van hogere waarden. Geen enkel muntje van graaf ALBRECHT is in deze vondst aanwezig. Wij mogen dus veronderstellen, dat de zeereis van den Engelschen koopman kort vóór of even na 1417 heeft plaats gevonden⁴⁾.

Laten wij thans iets mededeelen over het kleine houten doosje met muntgewicht. De afmetingen er van zijn 113 bij 67 m.M. Het is zeer ondiep en wordt door een schuifdekseltje, dat eenigszins met lijnen is versierd geweest, gesloten. Binnenin ziet men vier vakjes, waarvan het middelste 37 m.M. meet, de beide andere respectievelijk

³⁾ TH. M. ROEST, *Essai de classification des monnaies du comté puis duché de Gueldre*. Bruxelles 1893.

⁴⁾ Wie meer wil weten over den inhoud van de kist, leze het uitgebreide stuk van H. G. VAN GROL, geplaatst in het *Handelsblad* van 20 Augustus 11. De ijzeren en stalen voorwerpen waren alle uit dezen koffer verdwenen, evenals het slot en de buitenbanden er van. Het schijnt, zegt de heer VAN GROL, dat organische stoffen beter bestand zijn tegen het zeewater dan het ijzer.

28 en 31 m.M. Het middelste, waarin de schaaltes nog aanwezig zijn, is met een breed lijstje van onder omgebogen en komt in een lang, smal vakje uit, waarin het balansje eenmaal heeft gelegen. De beide driekantige roodkoperen schaaltes hebben nog de donker gekleurde zijden draadjes, waarmede zij aan het balansje zijn bevestigd geweest! In het midden van de beide schaaltes ontwaart men een vreemdsoortige figuur, dat aan een duivelshoofd of aan een narrenkop doet denken. Wat beteekent dit duivelachtige menschegezicht met lange afhangende ooren, grooten mond en uitgestoken tong? Zou het eenzelfde beteekenis hebben gehad, als de met een pijl dreigende „Dood”, n.l. een waarschuwing aan den koopman of wisselaar: „hecht niet te veel aan geld en goed, want elk moment kan de Dood u met zijn pijl treffen”. Er staat een raadselachtig, onduidelijk, omschrift in groote letters rondom het hoofd, waarvan mij de beteekenis ontsnapt. Ik lees er uit: ✕ MO ∈ N × SVI * of, mogelijk, ✕ LGO . . . ∈ N ∞ SVI * . De zes vierkante roodkoperen? gewichtblokjes, die in het doosje nog aanwezig zijn, hebben aan de onderzijde geen merk, wat begrijpelijk wordt, nu wij weten, dat eerst van de XVIe eeuw af het wapen der stad, waar de gewichtjes waren vervaardigd, alsmede de initialen van den balansmeester aan de onderzijde der blokjes verschijnen.

Op No. 1 ziet men een aantal schuine lijnen, die tegen een in het midden staanden paal of mast zijn bevestigd. Vermoedelijk moet deze figuur een schip hebben aangeduid. De lijnen loopen schuin tegen elkaar. Boven den mast drie bolletjes $\begin{matrix} \infty \\ | \end{matrix}$. Het blokje is door een puntigen, ruitvormigen parelrand omsloten. Gewicht 5 gram. Heeft men hier te doen met het gewicht van den

halven nobel? Heele en halve nobels van EDWARD III zijn bekend. Van de vierde uitgifte (1360—1369) wegen de halve nobles 60,4 grains, wat gelijk is aan 3,888 gram. De halve nobles van HENRY V (1413—1422) wegen nog minder, n.l. 51 grains = 3,304 gram. De heele nobles van EDWARD III wegen respectievelijk 135 en 118,5 grains = 8,747 en 7,646 gram. Deze komen dus heelemaal niet in aanmerking, tenzij het blokje tijdens het verblijf in de zee aan gewicht heeft verloren; o.i. heeft met meer waarschijnlijkheid het tegenovergestelde plaats gehad, doordat er zich een soort roest op kan hebben gevormd. Er is niets met zekerheid vast te stellen.

No. 2. Binnen een randje van staande ruitjes een groote lelie. In de twee bovenhoeken drie bolletjes. Wat in den ondersten heeft gestaan is onduidelijk. Gewicht 3 gram = \pm 47 grains.

Zeer bekend is de in 1252 uitgegeven goudgulden van Florence, die spoedig door vele landen werd nagebootst. Aan eene zijde wordt het veld geheel bedekt door een fraaie lelie, het wapen der stad. Op de keerzijde prijkt JOHANNES DE DOOPER met het Lam Gods. Gewicht 3,537 gram = \pm 55 grains.

No. 3 is een gelijksoortig blokje met een zelfde groote lelie in het veld. Dit blokje weegt 4 gram, wat met 62 grains overeenkomt. Van koning ROBERT III van Schotland (1390—1406), van wien drie pennies in de vondst aanwezig zijn, kent men gouden munten, de ST. ANDREWS of lions. De halve werden Demi-lions of Demy geheeten. Aan weerszijden van den H. ANDREAS staat een groote lelie. Eerst woog de lion 61 grains, de halve 30, maar bij de tweede uitgifte van deze munt werd het gewicht vermindert. Onze blokjes wegen respectievelijk 3 en 4 gram. Daar men over het oorspronkelijke gewicht der blokjes

geen zekerheid heeft, blijft het twijfelachtig met welke munt wij hier te doen hebben.

No. 4. In het veld een gekroonde aanzierende engel, met golvend haar en zeer laag afhangende vleugels, die op een op den grond liggende figuur (draak?) staat. Op de Engelsche „angels”⁵⁾, in ons land „angelotten” geheeten, ziet men steeds den aartsengel MICHAEL, „facing, on the dragon”. Gewicht van den angel 80 grains = 5,119 gram. Gewicht van het blokje 5,800 gram. Een Fransche gouden munt, de ange d’or van PHILIPS VI van Frankrijk (1328—1350) vertoont een zelfde type. Ook hier heeft de aartsengel zeer laag afhangende vleugels. De ange d’or woog in Januari 1341 bij uitgifte 7,42 gram, reeds 8 Augustus 1341 verminderd tot 6,44 gram en 26 Juni 1342 tot 5,83 gram.

No. 5. Dit blokje is versierd met ruitvormige lijnen, die in een schild zijn gevat. Een staande ruit omvat het geheel. Boven en onder een onduidelijke figuur. Rechts en links een bolletje. Gewicht 4,400 gram = 68 grains. Is mogelijk het gewicht geweest van een Schotsche munt, omdat onder de munten van JAMES I en II van Schotland de staande ruit voorkomt.

No. 6. Aanzierend hoofd met kleine kroon en met krullen aan weerszijden van het gelaat, het type van de zilveren pennies uit dien tijd, in een staande ruit gevat. Boven het

⁵⁾ De Engelsche angel verschijnt voor het eerst in 1470, hij gold toen 6 shillings, 8 pence, volgens GRUEBER, de oorspronkelijke waarde van den nobel. Hij woog 80 grains = 5,119 gram. Het jaartal 1470 maakt uit, dat hier de angel niet kan bedoeld zijn. Beter harmonieert met ons blokje de datum van den ange d’or van PHILIPS VI (1328—1350).

hoofd een onduidelijke letter. Ook hier moet mogelijk aan een Schotsche munt worden gedacht. Wat het type betreft, zou de zilveren groot van ROBERT III (1390—1406) in aanmerking kunnen komen, deze was in villa de Perth naar een Engelsch type gemunt. Gewicht van den groot: 42 grains. Het gewicht van het blokje is mij onbekend.

Doosjes met muntgewicht kwamen reeds in den Romeinschen tijd voor. In *Money Scales and Weights*, door T. SHEPPARD en J. F. MUSHAM⁶⁾, wordt medegedee'd, dat Romeinsche muntgewichtdoosjes nu en dan in Egypte worden gevonden en completer en beter bewaard zijn dan die elders aangetroffen worden. Het oudst bekende Romeinsche doosje, dat van ongeveer 340 n. Chr. dateert, is in Boven-Egypte opgegraven. Een los bakje, waarin een kleiner balansje berust, sluit in de doos, waarvan het schuifdeksel is verloren gegaan. Vierkante vakjes treft men er in aan voor het bewaren der gewichtjes. Een daarvan bevat een tangetje voor het uitnemen der blokjes. Een \perp vormige opening is voor het balansje aangebracht. Een tweede, kleiner, Romeinsch doosje werd in Thebe ontdekt. Het wordt met een schuifdekseltje, evenals het Vlissingsche, gesloten; ook in andere opzichten komen de beide doosjes eenigszins overeen. Het was noodzakelijk geweest, reeds van de vroegste tijden van het geldwezen af, contrôlelegewichten beschikbaar te hebben en dit vooral omdat, volgens de schrijvers van het genoemde werk, oudtijds het geld bij het gewicht werd gewaardeerd; daarbij was er zeer veel buitenlandsch geld in omloop. En wij moeten de muntvervalschers ook niet vergeten, wier bedrijf ten allen tijde weelderig heeft getierd.

⁶⁾ Oorspronkelijk opgenomen in *the Numismatic Circular* van SPINK and Son, te Londen 1920—1923, als afzonderlijke uitgave in 1923 bij die firma verschenen.

Buitengewoon merkwaardig is de afbeelding in het artikel van een perkament, waarvan het origineel op een eikenhouten tafel is vastgehecht geweest en waarvan de titel luidt: „*The standard of weights and mesures in the Exchequer*” anno 12 HENRICI SEPTIMI (1496). Er staan merkwaardige mededeelingen op vermeld over de verhouding van de grains tot den penny.

Mogelijk kan deze schaal van nut zijn bij het berekenen der waarden op de in den koffer aangetroffen wastafeltjes¹⁾, die men tot nu toe niet heeft kunnen ontcijferen.

Het is wel zeer merkwaardig, dat eenige jaren geleden op dezelfde plaats een dergelijke koffer werd opgevischt, waarmede zeer onoordeelkundig is omgesprongen. Nadat er eenige voorwerpen uit waren verwijderd, werd de kist overboord gegooid. Blijkbaar had men er geen geld in gevonden! Het Museum te Vlissingen heeft die weinige voorwerpen kunnen aankopen. Het waren: een tinnen flesch met Gothisch merkteeken uit de 14e of 15e eeuw, een paar riemen met middeleeuwschen gesp, een koker van bewerkt leer en een flambouwfragment, zooals er ook

¹⁾ De heer VAN GROEL vermeldt deze wastafeltjes als volgt in het *Handelsblad* van 20 Augustus 1937: „Eenige wastafeltjes besloten „in leeren étui bij elkaar gehouden door een metalen stift, die tevens „schrijfstift was. Hierop berekende de koopman zijn ontvangsten en „uitgaven en zoo vindt men op de rekenlijnen zijn aantekeningen „met streepjes en puntjes. Zelfs een optelling ontbreekt niet.”

In een 2de artikel van 23 November 1937 „*De wastafeltjes bij de Scheldevondst*” bespreekt de heer VAN GROEL uitvoerig het gebruik van wastafeltjes in de middeleeuwen. „Onomstootelijk bewijst deze „vondst, dat de vermoedelijke Engelsche of Schotsche koopman voor „zijn boekhouding wastafeltjes als „rekenleitjes” bezigde.

„Merkwaardig zijn ook verschillende wortelstokken of wortel- „gedeelten, die waarschijnlijk als geneesmiddel moesten worden „verkocht. Houten potjes met schroefdeksel waren mede aanwezig.”

in den koffer van schipper JASPERSE zijn aangetroffen. Beide koffers moeten door een zelfde catastrophie verloren zijn gegaan.

Middeleeuwsche muntgewichtdoosjes zijn uiterst zeldzaam. Losse schaaltes echter o.a. uit de 14e eeuw zijn teruggevonden, zij zijn rond en hebben respectievelijk tot opschrift: „le deneral” en „coronne”, zoodat het hierboven medegedeelde een belangrijke aanvulling is voor de geschiedenis der muntgewichtdoosjes uit het begin der 15e eeuw.

**II. Doosje met Muntgewicht van JEAN FRÉDÉRICH DUNWALT
te Antwerpen.**

Onder de talrijke Antwerpsche muntgewichtmakers nemen de DUNWALTS een voorname plaats in. ALPHONSE DE WITTE noemt een GERARD VAN DUNWALT^{s)}, van wien losse blokjes van 1641 en 1644 bekend zijn, een ARNOULD, ook mogelijk ARTHUR genaamd, wiens gewichtjes van 1648 en 1650 dateeren en ten slotte een PIERRE VAN DUNWALDT, van wien een doosje, jammer genoeg van al zijn gewichtblokjes beroofd, in het bezit van den schrijver van het artikel was. Het droeg het jaartal 1699. Vermoedelijk zal het doosje van dezen PIERRE, tijdens den grooten brand op de Wereldtentoonstelling te Brussel, waar de geheele verzameling muntgewichtdoosjes van ALPHONSE DE WITTE is verloren gegaan, een zelfde lot zijn beschoren geweest.

^{s)} *Les dénérans et leurs ajusteurs aux Pays-Bas méridionaux*, p. 42. Bruxelles 1899.

De VAN DUNWALTS behoorden tot een talrijke Antwerpsche balansmakersfamilie.

Aan de hierboven vermelde namen kan ik thans nog dien van JEAN FRÉDÉRIC DUNWALT (niet VAN DUNWALT) voegen, wiens naam niet bij DE WITTE voorkomt. In mijn bezit is namelijk een compleet doosje⁹⁾ van JEAN FRÉDÉRIC DUNWALT gekomen, dat uit België afkomstig is. Zie hier de omschrijving er van:

Doosje van perenhout van het gewone type; het wordt door middel van twee vioolhaakjes gesloten. Het deksel is bovenop met figuren in zwartsel versierd. Aan de binnenzijde is een, tamelijk versleten, etiquette aangebracht. In het midden van deze ongekleurde kopergravure ontwaart men een geopend kantoor. Aan de tafel is een koopman, wiens gelaat door een grooten hoed wordt beschaduwd, bezig aan een lessenaar te schrijven. Naast hem zit een, het op tafel liggende geld tellende, vrouw, wier hoofd is weggesleten. Zakken met geld staan op tafel en twee tot den rand gevulde geopende geldkisten op den grond¹⁰⁾. De „Dood”, rechts, dreigt met een langen pijl den hem aanzienden koopman. Boven het geopende kantoor in een krans het „Kasteel van Antwerpen”, waarboven een arend. Het middenstuk is omgeven door afbeeldingen van de gewichtjes der volgende munten:

France croon, ALBERTUS, Angelot, Millerees, Pistelet en Goudgulden.

Aan de tegenoverstaande zijde vindt men die van den

⁹⁾ Slechts het blokje van den HENRICUS-nobel ontbreekt.

¹⁰⁾ Dit is een vrij getrouwe navolging van de kopergravure door LE BLON, vermeld in *Tijdschrift Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde* 1912, blz. 106. Ook P. D. ZETTER bootste deze voorstelling na, op een 17de eeuwse gewichtendoos van den balansmaker JACOB SOOMER te Amsterdam.

HENRICUS-nobel, Rosenobel, JACOBUS, Hongers Ducat, Dobel Ducat, Gouden Reael en Souuerain.

Links onderaan een bijna geheel afgesleten adres, waarvan nog leesbaar is:

Dese gaud
gewicht
vint men te
coop by TACO
... an . . nt? . . ND
..... P

Geheel onderaan: Een valsche schael is een gruel bij Godt maer een oprecht gewicht is sijnen wil.

IAN VERHOUEX exc.

Op den rand in den doos staat met inkt geschreven: Fait par JEAN FREDERICQ DUNWALF a la Kaie de tournay a Anvers.

De gewichtjes in deze doos hebben alle als merk een gekroonde ponjaard, de punt links gewend; een knop als handvest. Links ΓF , rechts D . Onderaan het handje van Antwerpen, tusschen het jaartal 16 - 54. Het geheel gevat in een krans.

Aanwezig zijn de volgende blokjes: CAROLUS en $\frac{1}{2}$, JACOBUS en $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$ ENRIC noble (de heele ontbreekt), Noble rose en $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$ souuerain, souuerain, 2 pistol, 1 pistol, $\frac{1}{2}$ pistol, 4 crüissaet, 2 crüissaet, 1 crüissaet. In het azenbakje negen dunne koperen plaatjes.

In de schuiflade treft men aan: Flör. carol, Long croix, Flör. d'or, PHILIP d'or, Dücat d'Hongri en $\frac{1}{2}$, Milerese, escü d'Escosse en $\frac{1}{2}$ (1620), Reaü en $\frac{1}{2}$, Angelot en $\frac{1}{2}$, Albertin (1644) en $\frac{1}{2}$, escü d'France en $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ souuerain en escü sov. (Brabantsche kroon).

Zooals men ziet, zijn alle opschriften in het Fransch gesteld. Dat de etiquette in het Vlaamsch is geschreven, kan zijn nut hebben gehad voor de niet Fransch sprekende

bevolking van Antwerpen. Het wit metalen driehoekige schaalte voert het „handje” van Antwerpen.

Vele Antwerpsche goudgewichtblokjes uit andere doosjes hebben een gekroonden hamer als kenteeken, evenals o.a. de Noord-Nederlandsche balansmaker J. CAEN. Behalve met den hamer zijn vele blokjes met een ponjaard of zwaard, die er in verschillende vormen op voorkomt, versierd. Zoowel de hamer als de ponjaard zijn aan het smedengilde ¹¹⁾ ontleend. Men treft deze beide voorwerpen zoowel op de Noord- als op de Zuid-Nederlandsche muntgewichtblokjes aan.

M. G. A. DE MAN.

Middelburg.

Gewichtje van den Rozenobel van J. F. DUNWALT
te Antwerpen. 1654.

¹¹⁾ Het smedengild te Middelburg bestond o.a. uit slot-, hoef- en grofsmeden, sinekroermakers, witwerkers, koper- en blikslagers, horloge-, nagel-, bussen-, messen-, scharen-, balans- en hellebaardmakers, zwaardvogers en geelgieters.